

Nr 487.

Av herr Larsson i Stockholm, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 100, med förslag till religionsfrihetslag m. m.

Religionsfriheten utgör, såsom justitieministern erinrar i den föreliggande propositionen, en av grundvalarna för det svenska rättssamhället. Dess innebörd har i högtidliga ordalag fastslagits i regeringsformens deklaration av de medborgerliga rättigheterna: Konungen bör ingens samvete tvinga eller tvinga låta.

Religionsfriheten är grundad på den mänskliga tankens obetingade rätt att söka och pröva sanningen även på det religiösa området; den innebär medborgarens rätt att fritt ge uttryck åt sin religiösa åskådning, att själv bedöma huruvida han vill ansluta sig till ett religiöst samfund, och i så fall till vilket. Allmänt medborgerliga och civila rättigheter må icke i någon mån göras beroende av konfessionella kvalifikationer.

Religionsfriheten i denna principiella mening kan i sina konsekvenser icke undgå att komma i motsättning till statskyrkotanken, sådan denna historiskt utformats såsom det institutionella uttrycket för det svenska folkets trosgemenskap, ett kyrkosamfund under statens hägn, grundat på den evangelisk-lutherska lärans bekännelseskrifter. Endast långsamt och dröjande ha därför religiös tolerans och samvetsfrihet kunnat genomföras i svensk lagstiftning. Också det nu föreliggande förslaget till religionsfrihetslag utgör resultatet av ett långt utredningsarbete. Även om dess resultat innebär flera betydande framsteg erbjuder det å andra sidan i särskilda punkter kompromisslösningar, som ur religionsfrihetens synpunkt kunna göras till föremål för allvarliga principiella anmärkningar.

I främsta rummet åsyftar jag här de föreslagna bestämmelserna om konfessionella behörighetsvillkor särskilt för lärartjänster med skyldighet att undervisa i kristendom, d. v. s. bland andra praktiskt taget det stora flertalet folkskollärartjänster. Behörighet för sådan tjänst förutsätter enligt propositionen att vederbörande är medlem av svenska kyrkan eller av vissa angivna eller därmed jämförliga evangeliska sammanslutningar eller slutligen — därest någon av dessa förutsättningar ej föreligger — att vederbörande skriftligen förklarar, »att han icke omfattar en mot evangelisk kristendomsuppfattning stridande åskådning».

Om det sålunda angivna konfessionella villkoret upphör i fråga om redan anställd lärare, om han exempelvis utträder ur statskyrkan eller evangeliskt trossamfund utan att avgiva sådan förklaring som nyss sagts

— vad skall då ske? Onekligen fordrar konsekvensen, att anställningen då upphör. Dissenterlagskommittén, som föreslog en principiellt likartad lösning, såg sig också nödsakad föreslå, att vederbörande i sådant fall skulle skiljas från tjänsten, därest han icke kunde flyttas till annan lärartjänst utan undervisningsskyldighet i kristendom — något som i många fall, framför allt då det gällde tjänster i folkskolan, ej vore möjligt. Departementschefen — som uppenbarligen anser det utgöra ett betänkligt ingrepp i religionsfriheten om befattningshavare skiljes från tjänsten av konfessionella skäl — uttrycker sig på denna punkt med mycken försiktighet, men även han nödgas dock i konsekvensens namn framhålla, att om läraren i fråga är anställd på sådana villkor, att han kan uppsägas, så bör sådan åtgärd kunna tillgripas. Huruvida det förhållandet, att en ordinarie lärare — som endast kan skiljas från tjänsten på grund av tjänstefel och i den ordning som för prövning av sådana ärenden gäller — förlorar sin konfessionella behörighet för tjänsten, skall anses som tjänstefel och kunna beivras som sådant, därom uttalar sig departementschefen icke i vidare mån än att en undervisning i strid mot undervisningsplanen för kristendomsämnet givetvis kan innebära tjänstefel.

Även om de här föreslagna bestämmelserna åsyfta att vidga nu gällande konfessionella behörighetsvillkor — medlemskap i svenska kyrkan är för närvarande huvudregeln för tjänster av här ifrågavarande art — synes man ur religionsfrihetens synpunkt hava anledning att ställa sig starkt tveksam till bestämmelser, som alltjämt innebära att främst det stora flertalet folkskollärartjänster i vårt land icke kunna beklädas av eljest kvalificerade personer, som sakna vissa formella kvalifikationer med hänsyn till den religiösa bekännelsen.

Då det gäller att bedöma de skäl, som föranlett Kungl. Maj:t att för kristendomslärare bibehålla dessa religionsfriheten inskränkande konfessionella behörighetsvillkor, har man att i första hand söka göra klart för sig de fordringar på lärarna, som kristendomsundervisningen i våra skolor ställer. Denna undervisning skall, i enlighet med gällande undervisningsplaner och av skolkommissionen uppdragna samt av Kungl. Maj:t och förra årets riksdag godkända riktlinjer, vara objektiv i den mening att barnen icke i skolan få utsättas för en påverkan, som kan försvåra en framtida, på kringsyn och allvarlig kunskap grundad personlig livsåskådning. Tankefriheten har alltså understrukits som ett väsentligt moment: läraren får icke auktorativt påtvinga lärjungarna en viss åskådning. Men kristendomsundervisningen skall samtidigt stämma till allvar och eftertanke: genom själva ämnet och dess kunskapsstoff förmedlar den föreställningar, värderingar och levnadsnormer, framgångna ur tidigare generationers religiösa erfarenheter, av väsentlig betydelse för barnens orientering i livet. Grunden för kristendomsundervisningen bör — för att tala

med statsrådet Weijne i 1950 års skolproposition — vara vår gemensamma uppfattning av rätt och orätt, gott och ont, sant och osant.

Enligt min mening är det väl möjligt för en lärare, oavsett sin personliga livsåskådning, vilken konfession han formellt må tillhöra — alltså även om han icke anser sig kunna dela den evangelisk-lutherska läran — att i anda och sanning enligt här angivna allmänna riktlinjer meddela undervisning även i kristendom. Avgörande äro härvid, såsom också departementschefen i den nu föreliggande propositionen framhåller, utbildningen av lärare och urvalet vid tillsättningen, varvid lärarnas teoretiska insikter och i viss mån även deras karaktärsegenskaper och pedagogiska förmåga kontrolleras, vidare gällande kursplaner, anvisningar och läroböcker och över huvud taget kontrollen över undervisningen. Skulle en lärare vid undervisningen till äventyrs söka »auktoritativt påtvinga lärjungarna en viss åskådning», så bryter han mot den tolerans och tankefrihet som enligt 1919 års undervisningsplan böra vara bestämmande, och detta vare sig den åskådning han propagerar har sin grund i den svenska statskyrkans bekännelseskriterier eller grundar sig på en religiös tro, som faller utanför den evangelisk-lutherska lärans ram. En åskådning sådan som den sist angivna kan och får å andra sidan icke utgöra hinder för honom att så undervisa i kristendomsämnet, att dess religiösa ideal och värderingar fullt ut få göra sig gällande. Givetvis kunna för läraren här uppstå problem, men i och för sig äro dessa icke av annan art än de som kravet på objektivitet exempelvis inom samhällsundervisningen kan föra med sig. Även här gäller att skolans skildring av förhållanden och strävanden skall vara på en gång taktfull och sann och att den alltså icke får innefatta någon propaganda för en viss politisk eller social åskådning.

Vid bedömandet av de konfessionella behörighetsvillkoren för lärartjänsten med undervisningsskyldighet i kristendom måste vidare beaktas, att dessa villkor i det stora flertalet fall, nämligen då vederbörande är medlem av svenska kyrkan, ingalunda innebära någon garanti för att han icke personligen hyser en annan religiös åskådning än den evangelisk-lutherska. Statskyrkan vill, enligt vad 1929 års kyrkomöte uttalat, betraktas som en folkkyrka, i princip omfattande hela folket, oberoende av beaktelse, öppen för alla som begära dess tjänst. Till denna organisationsprincip har också den föreliggande propositionen anslutit sig. Man tillhör kyrkan »utan hänsyn till ådagalagd personlig tro eller några andra religiösa kvalifikationer». Jämte dem som samlas i kyrkorna i en verklig trosgemenskap omfattar statskyrkan ett stort flertal av medlemmar, som endast av traditionens och vanans konventionella band äro knutna till dess gemenskap. Helt visst finnas bland dessa många, vilkas religiösa åskådning icke låter sig förenas med den evangelisk-lutherska bekännelsen.

Stadgandet i regeringsformens 28 §, att till tjänster, varom här är fråga,

endast kan utnämnas den, som bekänner den rena evangeliska läran, har i flertalet administrativa författningar numera givits den avfattningen att villkoret avser medlemskap av svenska kyrkan. Därmed har man, i överensstämmelse med långvarig praxis, velat fastslå, att det här endast är fråga om den formella tillhörigheten. Men denna tillhörighet garanterar ingalunda, såsom konstitutionsutskottet vid 1918 års riksdag uttalade — vid sitt tillstyrkande av ett förslag om upphävande av det ifrågavarande grundlagsstadgandet — den bekännelseetrohet, som lagstiftaren önskat hos lärare i kristendom. Stadgandet blir därmed meningslöst, ja i sak orimligt.

Den lösning, som i den föreliggande propositionen föreslås, kan leda till det resultatet, att den som efter omsorgsfull prövning av sin ställning till religiösa frågor finner sig böra utträda ur svenska kyrkan och av samvets-skäl icke heller anser sig kunna avgiva en, låt vara i negativ form hållen, bekännelse till evangelisk kristendomsuppfattning — att en sådan person försattes i en sämre ställning i fråga om lärartjänster än den som, personligen främmande för kyrkans tro, måhända blott av vanemässiga skäl kvarstannar i densamma. Även i den uppmjukade form, som kravet på viss religiös bekännelse erhållit i Kungl. Maj:ts förslag, medför det att befattningshavare skall kunna skiljas från tjänsten av konfessionella skäl, oberoende av tjänstefel.

Av här anförda skäl kan jag icke finna den föreslagna ordningen överensstämma med religionsfrihetens principer. Jag vill sålunda hemställa, att konfessionella behörighetsvillkor icke må uppställas för tjänster som medföra undervisningsskyldighet i kristendom och att de riksdagens prövning underställda författningsförslagen, regeringsformen § 28 och förslaget till kungörelse om behörighet för lärartjänst som medför skyldighet att undervisa i kristendom, ändras i överensstämmelse med vad jag här anför.

Icke heller i en annan punkt kan jag dela den kungl. propositionens ståndpunkt, nämligen i fråga om vigsel och vigselförrättare. Med viss jämkning av vad nu gäller föreslås sådana ändringar i giftermålsbalken, att kyrklig vigsel må äga rum, förutom inom svenska kyrkan, inom annat trossamfund, om Konungen medgivit att vigsel må förrättas inom samfundet, eventuellt på grund av ett personligt förordnande för vederbörande vigselförrättare. De trolovade skola emellertid icke själva ha full frihet att välja vigselförrättare; vigselförrättare skall företräda ett samfund, som åtminstone den ene av de trolovade tillhör.

Denna begränsning av valfriheten kan icke anses motiverad av religiösa hänsyn. Om en person av Kungl. Maj:t ansetts behörig att förrätta vigseln, synas icke några verkliga skäl föreligga att begränsa denna behörighet på sätt som enligt den kungl. propositionen skulle bliva fallet. Även kontra-

henter tillhörande andra trossamfund eller till äventyrs sådana, som icke tillhöra något religiöst samfund alls, kunna av personliga skäl, vilka böra respekteras, för den religiösa välsignelsen önska vända sig till en viss bestämd vigselförrättare, tillhörande statskyrkan eller annat trossamfund.

Vigselns innebörd är, såsom departementschefen framhåller, dels av rättslig art: den utgör ett konstaterande av att en överenskommelse om äktenskap föreligger, och härtill knyts giftermålets rättsverkningar. Men vigseln innebär vidare, att den sålunda stadfästa överenskommelsen erhåller religiös välsignelse. Och det är i regel den religiösa välsignelsen, som för de båda kontrahenterna och dem som närvara vid vigseln ter sig som det väsentliga.

Hela denna fråga skulle lösas enklare och naturligare, om från den religiösa förrättning, varom här är fråga, skildes den rättsliga sidan av överenskommelsen och de till giftermålet knutna rättsverkningarna. Om äktenskapets civila sida alltid hade formen av en förrättning inför borgerlig myndighet, dvs. om civiläktenskap vore obligatoriskt, så skulle de religiösa samfunden och deras vigselförrättare befrias från vissa civila bestyr, som äro för deras egentliga uppgift främmande. Några betänkligheter kunde då icke heller möta emot att lämna de olika trossamfunden full frihet i fråga om den religiösa vigselförrättningen.

En lösning av frågan i enlighet med här angivna grunder förutsätter givetvis en mera vidlyftig utredning. Jag hemställer följaktligen på denna punkt, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning om införande av obligatorisk borgerlig vigsel. De olika trossamfunden böra i allt fall äga frihet att förrätta den religiösa vigseln i enlighet med vad här ovan anförts.

I avvaktan på resultatet av här ovan föreslagen utredning torde de nu föreslagna ändringarna i giftermålsbalken böra anstå.

I några punkter föranleder förslaget till religionsfrihetslag erinringar i fråga om förutsättningarna för inträde i svenska kyrkan (8 §).

Då dopet utgör en förutsättning för medlemskap i kyrkan, utgår förslaget från att inträde utan vidare vinnes av den, som visar att han är döpt i svenska kyrkans ordning. Men då även sökande, som icke är döpt, bör kunna vinna inträde i kyrkan, ha bestämmelser härom meddelats. För detta alternativ har förutsatts, att sökanden erhållit viss undervisning i kyrkans lära och inför pastor muntligen försäkrar, att hans önskan är grundad på allvarliga religiösa skäl. Då någon säkerhet ej finnes för att ett sådant personligt förhållande till kyrkans lära föreligger i fråga om den som blivit döpt och då det över huvud taget synes tveksamt, huruvida det kan stå i överensstämmelse med den folkkyrkans organisationsprincip, på vilken propositionen eljest bygger, att uppställa konfessionella villkor, så synes det riktigare att — såsom länsstyrelsen i Malmöhus län föreslagit — inträde

skall kunna vinnas allenast efter skriftlig ansökan, kompletterad med en skriftlig förklaring av två ojäviga personer, att vederbörandes önskan är grundad på ett allvarligt uppsåt.

Den prövning, låt vara utan att "för stränga krav ställas", som den här diskuterade bestämmelsen förutsätter, ter sig särskilt olämplig i det fall att den inträdessökande befinner sig utomlands och följaktligen har att hänvända sig till behörig svensk diplomatisk eller konsulär ämbetsman i främmande stat (11 §). I sådant fall behörig kan endast den vara, som tillhör svenska kyrkan. Detta lär dock knappast innebära någon garanti för att vederbörande äger den personliga kompetens för prövning av inträdesansökan, som i hemlandet ankommer å pastor i vederbörande församling. Därmed kan ärendets handläggning förvandlas till en tom och tämligen ovärdig formalitet.

Jag hemställer, att andra stycket i 8 § av religionsfrihetslagen omarbetas i här angiven riktning.

Med hänvisning till vad ovan anförts hemställer jag,

att riksdagen vid behandlingen av proposition nr 100 måtte för sin del

1. besluta att konfessionella krav icke skola uppställas för tjänster, som medföra undervisningsskyldighet i kristendom;
2. anhålla hos Kungl. Maj:t om utredning angående införande av obligatoriskt civiläktenskap; skulle detta yrkande icke bifallas, yrkar jag ändock alternativt, att den som förklarats behörig förrätta kyrklig vigsel med rättslig verkan må viga de trolovade som ansöka därom;
4. besluta att begäran om inträde i svenska kyrkan må ske skriftligen, varvid ansökandes allvarliga uppsåt bör intygas av två ojäviga personer; samt att vederbörande utskott måtte utarbeta härav be-
tingade förslag till erforderliga ändringar i lagtexterna.

Stockholm den 29 mars 1951.

Yngve Larsson.